

PÉCSI GYÖRGYI

Hász Róbert: *Diogenész kertje*

TISZATÁJ KÖNYVEK, 1997

Madách *Tragédiája* óta állandósult panasz, hogy a magyar irodalom nem eléggé filozofikus. S mert hiányzik szellemi tágassága, és túlságosan is a konkrét valóságból merítkezik, világirodalmi exportra aligha számíthat. Azaz valahol mélyen provinciális, hiszen nem tudja nemzeti kultúrák fölött is értelmezhető és érzékelhető módon a művészet nyelvén megfogalmazni mondanivalóját. A kortárs magyar irodalom egyik vonulata oly módon keresi a megoldást, hogy távol tartja a múltól a szociológiai valóságot, s már nemcsak a filozófiai képlet rangjára emeli üzenetét, de olykor inkább illusztrált filozófiát művel, semmint irodalmat. A Vajdaságból 1991-ben áttelepült Hász Róbert második könyve, a *Diogenész kertje* című regénye egyfajta rokonszenves cáfolata a filozófiai tézisregénynek és a szellemi tágasság hiányának, ugyanakkor személyesen megszenvedett lét- és sorstapasztalatát rendkívül olvasható módon dolgozza föl, miközben – miként Domokos Mátyás szenzibilis elemzésében olvashattuk a Tiszatáj 1997/10. számában – meglehetősen tág horizontú filozófiai, kultúranropológiai pontokon jelöli ki regénye alapértelmezését, a több ezer éves orfikus hagyománytól Derridáig. S teszi mindezt egy szabályos posztmodern regényben, pontosabban a posztmodern azon válfajában, amely a cselekményt, a fantáziát tünteti ki az öngerjesztő szöveg narráció hátrányára vagy egyenesen: helyette. Az újabb magyar irodalomban főként Grendel Lajos kísérelte meg a filozófiai képlet rangján is értelmezni a kelet-közép-európai sorsot – szintén azzal az igényvel, hogy eközben a művek világszerűsége, sőt „olvashatósága” se csorbuljon.

A regény kezdetben nem tűnik többnek, mint önéletrajzi indíttatású vallomásnak, csak fokozatosan, szinte észrevétlenül töltődik föl a banális alaptörténet rejtélyes, titokzatos, fantasztikus feladványokra emlékeztető szituációkkal, személyekkel, elejtett utalásokkal, hosszabb filozófiai eszmefutatokkal. A könyv szüzséje három, egymáshoz látszólag nem kapcsolódó szálon fut. Realista színhelye egy vidéki egyetemi város, itt él a háború elől menekült főhős. A város Szegeddel azonosítható, s bizonyosan a szereplők többsége is azonosítható (E. T. országló író vidéki jelenésének leírásából sejtem, olykor tán bántóan is). A másik szál egy 17. századi kézirat, mely titokzatos üzenete révén fut a jelenbe. Samuel Kramer Hollandiába keveredett peregrinus leveleiben hűgának három különös személlyel való találkozásáról számol be, illetve az általuk rábízott Hór-szimbólumot ábrázoló medalion vándorlásáról. A harmadik szál a főhős, az elbeszélő találkozási három lepusztult, roncsstelepen élő, beszédes nevű misztikus-hóbortos alakkal, Diogenésszel, Dokival és Papával (akik a fokozatos ráismerés során az elsüllyedt Atlantisz túlélőivé válnak, s azonosakká Kramer három vendéglátójával; a Kramerre bízott medaliont viszont a főhős majd az egyetemi professzortól szerzi vissza). A regény a három történeti szállal, középpontban az ezek közt közvetítő főhőssel, nagyon tudatos elemekből épül, s legfontosabb kompozíciós elve a precízen kidolgozott szerkezet. Az egyszerű élőbeszédre alapuló regény nyelve végig nem mozdul igényesebb „irodalmibb” szintre, a finoman megmunkált vagy egyszerűen csak az árnyalt kifejezések irányába, mintegy sebtiben íródott. Túlzottan karakterizáltak a szereplők, különösen a három csavargó, bár a regényben senkinek sem személyisége, hanem szerepe válik fontossá. Ezeket az „elnagyolásokat” az elsőregényes szerzőnek talán elnézhetjük, mivel a szerkesztésben mesternek mutatkozik. A könyvben Kundera regényeinek művi, mesterkelt szerkesztettségéhez hasonlóan semmi sem történik véletlenül, mindennek már-már didaktikusan meglesz a következménye, a különböző szinteken megjelent motívumok, gondolat(foszlány)ok pedig csak az egészben s legvégül értelmeződnek teljes jelentésükben. A regény végére valamennyi kérdés egyetlen fókuszban összegződik, amely viszont – jellegzetes posztmodern megoldás – nem enged egyértelmű értelmezésre következtetni.

A könyv a fikciós, a kaland-, a realista, a filozófiai, a létismereti, a nevelődési, a sci-fi és a levélregényre jellemző jegyeket együttesen viseli magán, s ezek váltakozása ad feszültebb ritmust a valóságos cselekményben nem túlságosan bővelkedő műnek. S ezek mellett lélektani regény is. Az elmebetegség határát súroló csavargókat és a medalion jelentőségét ugyanis mély egzisztenciális válságában – az orfikus hagyományok ismeretében – a főhős kényszerképze (is) növeszti szimbolikussá, mitologikussá, civilizáció történeti jelentőségűvé. Egy érzékeny, krízisbe sodródott intellektuel tudathasadásának is története a könyv – de a krizeológiai, megváltástörténeti és a létismereti szálak teljesen egymásba fonódnak, s ebből a termékeny gubancból végig nem kacsint ki a szerző.

A regény realista szintjén a főhős feleségével és beteg kislányával egy városperemi panellakásban él albérlőként, a szeméttelép tőszomszédságában. Itt sincs kevésbé otthon, mint az elpusztult Jugoszláviában. A főhős – korábban író – évekig apátiában szenved, melyből a helyi egyetemen ösztöndíjat nyerő felesége révén zökken ki. Anna két kollégája (Zénó és Simon) által megismeri a provinciális, szerepvesztett elit értelmiséget, a szinte az ókori Róma ingyenlakomáival vetekedő szeánszokon részt vevő érintetlenek kasztját, meg persze a

kocsmákat. Munkát kap, a nagy hírű Mednyánszky professzor megbízza Samuel Kramer kéziratának számítógéphez vitelével – nem a tudományos kutatás kedvéért, hiszen a tudomány egyre inkább csak eszköz a kufarkodáshoz, a könnyű élethez. Egyedül a próféta nevű Simon, a kényszerpályán dolgozó matematikus kísérli meg az értelmiség egykor hagyományos hivatásának megfelelően elgondolni a létet a maga eszelősségével, akinek lakása környékét szintén lakályos szeméttelép övezi.

Az elitértelmiség egész magatartása tagadja a kétezer éves európai kultúra legfontosabb eszményét, a megváltást, és tagadja a szellem világrendező értelmét, miközben a lepusztult, cél és eszmény nélküli világ megváltásra vár, s miközben – az Írás szerint – megszapornak a hamis próféták is. A közelgő apokaliptikus legyőzésére a maguk militáns fanatizmusával Jehova tanúi, a fogyasztói társadalom végtelen fejlődésének hívői pedig a mosóporügynökséggel kínálnak a beavatottnak megváltást. A főhős azonban a számára vállalható személyiségeket a társadalom periferiáján találja meg, a követhető eszményeket pedig a társadalom részéről legitimnek nem tekintett orfikus hagyományokban. Simon „tanítása” révén eszmél szorongásából, hogy egy még teljesebb szorongásnak adja át magát, az eljövendő totális katasztrófa élményének, csak hogy ez a katasztrófatan éppen az egyetemes hagyományok miatt lesz elfogadható és megélhető, mondhatnók, emberre szabott. A regény kultúrforológiai okfejtésének kiindulópontja, hogy idő tulajdonképpen nem létezik, a (borgesi) körkörös időben cirkulálnak a jelenségek, minden, ami megtörtént, most is van, a múlt a jelenünkben él tovább – de ezt a tudást csak a beavatottak ismerhetik. A „való” világból csak kivonulni lehet, de a mítoszokból, a hagyományból ismert „igaz” szellemi valóságban s ezáltal az élet újratemtésének törvényében csak hinni lehet, ami, a főhős szerint, egyáltalán „nem könnyű”. A főhős találkozása a három csavargóval nem egyéb, mint valamifajta „beavatási” rítus a tisztánlátók, az avatottak kasztjába, s ezzel a dupla csavarral lényegében az egyetemes megváltás/megváltódás esélyét tagadja maga is, akár a mosóporügynökök vagy Jehova tanúi.

Simon a felvilágosodással legitimizált, majd a marxizmussal szakrális rangra emelt materializmust elutasítva az orfikus, ezoterikus hagyományokban központi szerepet játszó szellemre kérdez rá. A gondolkodás csúfos csődjé, a darwinizmus helyett a kozmikus mutációban jelöli meg az ember történetét, az evolúció, a mindig magasabb pontokra törő fejlődés helyett azonos értékű, előzmények és hatások nélküli állomásokról beszél; történetét kataklizmák, kozmikus katasztrófák jelzik, melyek mindig akkor történtek meg, amikor a kultúra irreverzibilisen civilizációba fordult – mint most. Spenglerianus értelmezése szerint korunkra kiürült a kultúra, pusztá civilizációvá vált, az emberi történet letért több ezer éves útról. Itt és most mellékes a gondolat ún. igazságtartalma, különösen a lelki fajokról szóló okfejtése, sokkal lényegesebb, hogy jelzi az ész és az anyag mindenhatóságába vetett hitből való mélyeséges s meglehetősen egyetemes kiábrándulást, mely épp a legfontosabbra, a szellemre (lélekre) nem tud elfogadható magyarázatot adni. (A vulgáris ezoterizmusnak egyébként szintén hatalmas kultusza, „vallása” van napjainkban, nem beszélve a számtalan katasztrófaelméletéről, melyek a médián keresztül ömlenek az emberre, azaz valóság ez is, nem lehet megkerülni.) A mítoszok, az orfikus hagyományok mindenesetre a darwinista-materialista-ateista szcientológiával szemben nemcsak a mindenkor Atlantiszok pusztulására, de a továbbélés esélyére is választ adnak. A sokféle üdvösség lehetőség közül a főhőshöz Simon kételkedő gondolatai állnak legközelebb, mert személyes sorsában *ennek* igazát tapasztalta meg – amely világkataklizmákról beszél, a kifáradt kultúrák összeroppanását prognosztizálja, azaz negatív megváltást kínál.

Mert a főhős világa egészét veszítette el, amikor a balkáni háború elől emigrációba menekült, személyes sorsának Atlantisza süllyedt el, s ugyanolyan túlélője, tanúságtévője a maga megszenvedett apokaliptikusának, ahogy Diogenész és két társa a mítoszokból ismert Atlantisznak, illetve a letűnt, egykor virágzó kultúráknak. Szerencsére az író nem „fordítja” így le a főhős szorongását, gondolkodását, de a jugoszláv csoda valóságának és illúziójának brutális szétverése, egyik napról a másikra történő iszonytató megsemmisülése – kényelmes fotelünkben magunk is élőben láthattuk a tévében – nagyon is valóságos argumentációt ad ennek a párhuzamnak. A főhős annyit tehet, hogy íróként megörökíti a kataklizmát, mint Enkidu, aki a kőkoporsóba véste üzenetét Szaurid király országáról, hogy, okulván a pusztulásból, majd egy másik világ felépülhessen. Mert ha a kövek, a városok el is tűnnek, az Ige, a logosz, a szellem, a termékeny emberi akarat képes világot teremteni. A főhős személyes válságát helyzetéből, műveltségéből adódóan tágas szellemi, kulturális dimenziókban gondolja végig, miközben a napi valóság szintjén meghasonlik, a teljes periferiára, a csavargók közé kerül, felesége elhagyja, alkoholizál stb.

Személyes megváltása a társadalom periferiájáról, a csavargók felől érkezik, akik az emberi történet spirituális hagyományai képviselőinek, üzenetvivőinek vallják magukat. Ők képviselik az ember szellemi kontinuitásának hiányzó láncszemét, melyet hiába keresnek a darwinisták az anyagban. S a groteszk, abszurd csavarokkal hangsúlyos regény a látszó valóság mögötti valóságot (a látók és vakok világát) öntükröző módon vetíti egymásba. A lélektani szál a válsághelyzetben levő emigráns deklasszálódását írja le. A főhősben is fölmerül, hogy három társa esetleg bolondokházából szökött elmebeteg, hogy az egyetemes Noé bárkája-látomássá változó katakombákban csak az eszelősök titkos élelmiszerraktára, és hogy minden sokkal profánabban igaz. Csak hogy az

eszélős világban az örült bölcsebb igazságokat tud a normálisnak tekintetnél. A regény befejezése szándékoltnak nem engedni eldönteni, hogy a másik, igazabbnak hitt világ nem csupán csak a válságba jutott értelmiségi lassú felőrlődésének látomása-e, avagy a társadalmi szerződés fölmondása valóban beavatási szertartás abba a hagyományba, mely az ateista-materialista-darwinista világ előtt, mellett a kezdetektől létezett, s amelyet mindig őriztek/őriznek valakik. Mert a szűkre szabott anyag determinációin mindig is a szellem emelkedett túl, s adott értelmet az örök provinciális anyagnak. Ahogy a különböző történelmi korokban, úgy napjainkban is süket a világ saját végzetének lehetőségére, a végzet szelét érzők útja pedig az elmebetegek, a meghasadtak, a deklasszáltak világába vezet.

A regény többféle irányból értelmezhető, s bravúros szerkesztéssel sikerül az írónak bizonyítania, hogy a főhős krízise az emberiség krízise is egyúttal, illetve az ember történetének egyetemes krízise következményeként kerül személyes válságba a főhős. Önmeghatározási kísérlete során a be nem vallott személyes múlt helyett (azzal analóg) az emberi faj, civilizáció, kultúra, a szellem útjának újraértelmezése történik meg, azaz a provinciális személyes sorsot, sorsának történelmi-társadalmi háttérét egyetemesen is befogadhatóvá, értelmezhetővé emeli. Az elsüllyedt „jugó Atlantisz” pedig egyetemes fenyegetettségünk jelzése lesz.